

Az Unitárius Kollégium szerepe Ligeti Ernő pályakezdésében

Az erdélyi magyar irodalom történetébe több vonatkozásban is kitörülhetetlenül beleírta nevét Ligeti Ernő. Költőként indult még az 1910-es években, de később áttért a prózára, s itt mind novellistaként, mind pedig regényíróként maradandót alkotott. Az 1921-ben megjelent *Belvedere* még a háborús élményeket tükrözi, és a modern irányzatok bűvkörében született. Az 1925-ben közzétett *Föl a bakra* viszont már jellegzetesen erdélyi, kisebbségi alkotás: az esküt nem tett magyar tisztviselő romániai kálváriája. Ezzel a művel a „polgári regényt” teremtette meg az erdélyi magyar irodalomban. S e vonulatot folytatta *A kék barlang* (1927) és *A két Böszörményi* (1931) is. Legsikeresebb alkotása azonban *Az idegen csillag* (1932) című életrajzi regény, melyben Ira Aldridge fekete bőrű híres Shakespeare-színész pályafutását írja le úgy, hogy abba saját életérzését, kitaláltságát is belevetíti.

¹ Gaal György irodalomtörténész 1948-ban született Kolozsváron. Tanulmányait Kolozsváron végezte; a Babeş–Bolyai Tudományegyetemen 1971-ben szerzett tanári diplomát. Doktori értekezésének címe: *Kristóf György élete, irodalomtörténeti és tanári munkássága* (1980). Angol és latin nyelvet tanított különböző középiskolákban, illetve a Kolozsvári Protestáns Teológia magyar tanszékén adjunktusként tevékenykedett.

Az Echinox diákszövetségi lap magyar oldalainak szerkesztője (1969–72), a Hajnal középiskolai diáklap megszervezője és irányítója (1972–75), a Korunk, Utunk, A Hét, Tanügyi Újság, Könyvtári Szemle, Művelődés, Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények, Keresztény Magvető munkatársa.

Szerkesztésében megjelent munkák: Aradi Viktor: *Mócok földjén*, 1974; *Összehasonlító Irodalomtörténelmi Lapok*. Téka, 1975; *Tenger és alkonyég között*. Angol költők antológiája. Tanulók Könyvtára, 1978; Ralph Waldo Emerson: *Esszék*. Téka 1978.

Önálló kötetei és főbb munkái: *Házsongárdi pantheon*. Korunk évkönyve, Kolozsvár, 1980; *Az erdélyi zsidóság az első világháborút követő időszakban*. Korunk, 1991/8–9.; *Kalauz a régi és az új Kolozsvárhoz*. Kolozsvár, 1992; *Egyetem a Farkas utcában*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 1995; *Magyarok utcája. A kolozsvári egykori Bel- és Külmagyar utcák telkei, házai, lakói*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 1995; *Kolozsvár a magyar szép irodalomban*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2001; *Műzsák és erények jegyében. Dolgozatok Erdély unitárius múltjáról*. Kiadja az Unitárius Egyház. Kolozsvár, 2001; *Tört kövön és porlandó kereszten. Pusttuló múlt és fájó jelen a Házsongárdi temetőben*. Kolozsvár, 2002; *Képes Kolozsvár*. Polis Könyvkiadó, 2007.

Napjainkban egyre inkább a kitartó szerkesztőt, irodalomszervezőt és emlékirót értékelik Ligetiben.² Erre utal, hogy Marosi Ildikó 2002-ben közzétette Ligetinek az első világháborút megelőző időket felidéző, a Pásztortúzben közreadott *Elsüllyedt világ* című visszaemlékezését,³ majd 2004-ben *Súly alatt a pálma* című 1941-es emlékiratát,⁴ mely az erdélyi irodalom önállósodásának, s az itteni politikai küzdelmeknek, sajtóéletnek a személyes hangvételű felidézése. Mert Ligeti alapfoglalkozása az újságírás-szerkesztés volt. E mesterséget Nagyváradon tanulta az 1910-es években a Nagyváradai Napló munkatársaként, ahol még jelen volt Ady szelleme is. Aztán Kolozsvárt a Keleti Újság kötelékében dolgozott 17 éven át, s közben szerkesztette ennek irodalmi melléklapját, a Napkeletet. Igazán kitörülhetetlenül a Független Újsággal írta be nevét a sajtótörténetbe. Ezt a „politikai, társadalmi, gazdaság-kritikai hetilap”-ot 1934 decemberétől 1940 júliusáig egyedül szerkesztette, s a polgári liberális gondolkodás szócsövéné tette. Az erdélyi szellemi élet vezető képviselői fejtették ki nézeteiket hasábjain. Itt is közölt egy tizennégy részes emlékiratot *A kisebbségi élet bölcsője* címmel⁵ 1935-ben, mely a *Súly alatt a pálma* előzményének tekinthető.

Író-szerkesztőként ott volt Ligeti az erdélyi irodalom minden fontosabb megmozdulásában, szervezkedésében. Az Erdélyi Szépművés Céhnek az egyik alapítója, a marosvécsi Helikon-találkozóknak a kezdetektől aktív résztvevője. Az Erdélyi Irodalmi Társaság és a Kemény Zsigmond Irodalmi Társaság is tagjai közé választja. Az Erdélyi és Bánsági Népkisebbségi Újságírók Szervezete 1932-ben alelnökei sorába iktatja. S szerepe van az 1937-es Vásárhelyi találkozó összehívásában is.

A *Súly alatt a pálmában* keserűen állapíthatta meg: „Létezésemnek értelmét egyszerűen a kisebbségi rabságban találtam fel, és ezzel eleget is tettem rendeltetésemnek. A magam igen szerény képességeivel az elszakadottak hűségét szolgáltam, és a felszabadítás tényével feleslegessé váltam”.⁶ A hatalomváltást követő

² Vö. Ligeti Ernő. In: Pomogáts Béla: *Magyar irodalom Erdélyben (1918–1944)*. Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 2008. 234–236.

³ Marosi Ildikó: *Kis\Ligeti\Könyv. A fedélzetközi utas elsüllyedt világa*. Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 2002. 35–124. Innen az idézetek.

⁴ Ligeti Ernő: *Súly alatt a pálma*. Egy nemzedék szellemi élete 22 esztendő kisebbségi sorsban. Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 2004. A továbbiakban innen az idézetek.

⁵ *A kisebbségi élet bölcsője*. Független Újság, I. rész. 1935. jún. 16–23.– XIV. rész. 1935. nov. 2–9. (22–42. sz.). Ezt tulajdonképpen az *Elsüllyedt világ* folytatásának szánta, Marosi Ildikó ezt is felvehette volna 2002-es kötetébe.

⁶ *Súly alatt a pálma* 6.

itthoni kitaszítottóságát azzal próbálta orvosolni, hogy 1943 őszén Budapestre költözött, s a Magyar Nemzet munkatársa lett, ott még közölték – többnyire szignóval jelölt – írásait. De ez a menekülés a vesztét is okozta: a nyilas-uralom idején 1945 januárjának egyik éjszakáján rájuk törtek anyósa pesti lakásában, feleségével és 16 éves fiával együtt az Andrási út 60-ba vitték őket, majd vallatás-kínzás után a közeli Jókai téren mindhármukat gépfegyverrel lelőtték. A fiú is kap négy találatot, de életben marad, egy magyar katonai járőr viszi biztos helyre, s idővel felépül.

Ligeti halálának megrázó előzményeit és részleteit csak 1929 körül született Károly fia két beszámolójából ismerjük. 1945-ben Jancsó Elemér búcsú cikkében⁷ még csak így említette halálát: „1945 január közepén áldozatul esett a nyilas-terrornak”. Az Amerikában, Los Angelesben élő jómódú ékszergyáros Ligeti Károllyal (immár Charles Ligetivel) Réz Pálnak köszönhetően Marosi Ildikó kapcsolatba került, s egy megrázó beszámolót kapott az 1945 januárjában történetéről. Ezt kis eltérésekkel mindkét kiadványához írt elő-, illetve utószóban közli. Ezek szerint január 10-én este hurcolták el őket a lakásról, s éjjel után, 11-én történt a gyilkosság. Az utóbbi időben Ligetivel több tanulmányban foglalkozó Filep Tamás Gusztáv szerencsés kézzel ráakadt egy eddig lappangó kis kötetre (Izsáky Margit: *Ország a keresztfán*. Budapest, 1945.), amelyben Ligeti Károly részletesen elmondja meghurcoltatásuk és szülei halálának történetét.⁸ Itt viszont 9-én este tartóztatják le őket, s a kivégzésre 10-én hajnalban kerül sor. Tehát a halál időpontja vagy 1945. január 10. vagy 11. Bizonyára jegyzőkönyv nem készült, úgyhogy a pontos dátum ma már tisztázhatatlan. Talán igazat adhatunk Filepnek, hogy a január 10-i dátum tűnik elfogadhatóbbnak. Hiszen ezt csak pár hónappal később, még friss emlékek alapján mondotta Ligeti Károly a riporternek.

Ligeti Ernő tragikus mártírhálálára minden megemlékezés, életrajz utal. Származását, családi körülményeit azonban rendszerint nagyon szűkszavúan tárgyalják, legfeljebb megemlítik, hogy zsidó származású, de magyar kultúrájú és érzelmű volt. Néha még utalnak eredeti nevére, netán iskoláira és jogi tanulmányaira. De ezeket még senki sem tette kutatás tárgyává. Pedig két államvizsga-dolgozat⁹ is készült a kolozsvári egyetem magyar tanszékén Ligetiről, Jancsó

⁷ *Emlékezés Ligeti Ernőre*. Világosság II. évf. (1945). 136. sz. (jún. 10.)

⁸ Filep Tamás Gusztáv: *Noé meglékelte bárkája*. Ligeti Ernő utolsó pályaszakaszáról. Szín 2008. aug. 68–83.

⁹ Virágh Ibolya: *Ligeti Ernő publicisztikája a Független Újságban*. [Államvizsgadolgozat.] Tudományos irányító: Balogh Edgár egyetemi tanár. Babeş–Bolyai Tudományegyetem. Kolozsvár, 1966. 68 p.

Elemér, Sóni Pál, Kántor Lajos tanulmányt is írt róla – hogy csak a kolozsváriakat említsük. Mi mindössze eredeti nevét akartuk tisztázni. Ugyanis az 1944-es 11300. számú miniszterelnöki rendelet a tiltott szerzőkre vonatkozóan Ligeti eredeti nevéről a Lichtensteint adja meg, Török Vilma dolgozatában ez olvasható: „Ligeti Ernő 1891. február 19-én született Kolozsváron. Eredeti neve Lichtenstein, amit a *Közös úton* című antológia kiadásakor változtatott Ligetire.”¹⁰ Az egyik legutóbbi méltatásban György Béla így ír: „Ligeti Ernő szülővárosa Kolozsvár, ahol ő, zsidó származású lévén, 1903-ig Sternberg. [sic!] Ez azután egész életútját és sorsát is meghatározza.”¹¹ A lexikonokat összevetve könnyen rájövünk, hogy ezt az új nevet az Új Magyar Életrajzi Lexikon 2002-ben megjelent IV. kötete hozta forgalomba. A Romániai Magyar Irodalmi Lexikon III. kötetében a Ligeti-szócikket maga Balogh Edgár jegyzi, de itt elkerüli származásának említését, s persze névváltoztatása sem jön szóba. Mi több, iskoláját sem nevezi meg, pedig az iskolák megjelölését minden szócikk-írótól elvárta. Viszont jogi doktorátust tulajdonít neki, ami a tényeknek nem felel meg.

Ligeti családjáról maga az író nyilatkozott a *Súly alatt a pálma* oldalain, a *Föl a bakra* című regényével kapcsolatban: „A *Föl a bakra* regénynek magva egyéni élmény. Egy kicsit az apámat írtam meg benne, aki mint esküt nem tett igazságügyi tisztviselő, állását elvesztette. Különböző jómódú ember volt, de amikor eladta a házát, hogy Budapestre menekítse egy életen keresztül nagy nehezen összehordott vagyonkáját, pénze a kommün idejében úgy elértéktelenedett, hogy emeletes házáért egy kuba-szivart se tudott venni. Egyetlen öcsémet, aki orvos és aki a háború után idegsokkal érkezett haza Kolozsvárra, megverték a román rendőrök, kidobták a lakásából, ekkor tört ki szegényen az elmebaj. Valaha négy lova volt az apámnak, és most mi is a magunk bőrén eléggé éreztük, mit jelent »kisebbségi«-nek lenni, kimenni az ócskapiacra, eladogatni a megmaradt holmit. Édesapám megpróbálkozott ezzel is, azzal is, nem maradt volna számára más, mint egy szép napon tényleg kiállani a standra, eleget téve sokat emlegetett szavajárásának: ha lecsúsztunk a földre, mint urak, hát akkor gyerünk fel a bakra! Ezt az »optimizmust« csak addig őrizte meg, amíg egészséges volt. Csakhamar elbetegesedett és követte az anyámat, akinek végzetes szívbaját a háború, az

Török Vilma: *Ligeti Ernő*. Diplomavizsga-dolgozat. Tudományos irányító: Sóni Pál egyetemi tanár. Babeş–Bolyai Tudományegyetem. Cluj-Kolozsvár, 1971. 135 p. A továbbiakban: Török Vilma.

¹⁰ Török Vilma 5.

¹¹ György Béla: *Sub pondere crescit palma*. Ligeti Ernő felfedezéséhez. Helikon 2005. márc. 25. 6. sz. 16–18.

egyéni tragédia csak siettette.”¹² Ennél többet egyetlen életrajzírója sem állapított meg róla, sem apja, sem anyja keresztnévét nem tisztázták, még apja valódi foglalkozását sem.

Az eredeti név tisztázására először A kolozsvári Unitárius Kollégium Értesítőjével¹³ tettünk kísérletet, de itt kiderült, hogy őt már első gimnazistaként 1901/2-ben Ligeti névvel vették nyilvántartásba. Így az állami levéltárban próbálkoztunk, s ott meg is találtuk a leghitelesebb forrást: *Kolozsvári neológ izr. hitközség 1866–1895. évi születési, házassági és halotti anyakönyvének másodpéldánya*.¹⁴ Ebben a 16. lapon az 1891-re bejegyzettek 4. számú újszülöttje Lichtenstein Ernő. Még a következő adatok találhatóak:

- születés ideje év / hó / nap: 1891. március 19.
- neme: fiú
- minősége: törvényes
- az atya neve, állása, születési helye: Lichtenstein József bírósági végrehajtó;

Monosbél, Borsod

- az anya családi és egyéni neve és születési helye: Diamant Júlia, Budapest
- a szülék lakása és a gyermek születésének helye: Kolozsvárt, Postakert u. 3.

szám

- a bába neve: Hartmann Leopoldné
- fiúknál a körülmételő neve és a körülmételés napja: – – 1891. márc. 27.¹⁵
- a koma neve, állása és lakása: Diamant Miksa gyárvezető, Budapest

A kötetben tovább lapozgatva megtaláltuk Ligeti öccsének az adatait is a 31. lapon: 1895. augusztus 13-án született és Lichtenstein Oszkár névre hallgatott, akkor már a Bel-Király utca 33. szám alatt laktak.

Ezek szerint megállapíthatjuk, hogy a család tényleges eredeti neve Lichtenstein volt. A szülők egyike sem helybéli eredetű. Az apa a Borsod megyei Mónosbél községből származott (újabbban Heves megyéhez tartozik), az Egertől 15 km-re fekvő településnek 1910-ben 296 lakosa volt, közülük 18-an vallották magukat izraelitának. Az édesanya viszont a fővárosban született, ahol a Diamant család igen rangos és módos famíliának számított, Diamant Miksa, a gyárvezető valószínűleg a Júlia testvére lehetett. Ebből a családból származhatott az Izrael

¹² *Súly alatt a pálma* 100.

¹³ *A kolozsvári Unitárius Kollégium Értesítője az 1901–1902. iskolai évről*. Szerkesztette dr. Gál Kelemen. Kolozsvár, 1902. és a további értesítők 1908–1909-ig.

¹⁴ Jelzete a Román Nemzeti Levéltár Kolozs megyei részlegén: Matricole 71/12.

¹⁵ A körülmételő neve nincs kitöltve, bizonyára azért, mert orvossal végeztették el a műveletet.

állam alapítójaként tisztelt Herzl Tivadar is: édesanyját Diamant Jeanette-nek hívták. A pontos családi vonatkozásokat Budapesten kellene tisztázni, talán a házasságot is ott kötötték a szülők.

A *végrehajtó* címszónál a Pallas Nagylexikona a következő tájékoztatást adja: „A bírósági végrehajtó (1871. LI. és 1875. IX. t-cikk) a kir. járásbíróságok mellé az igazságügyminiszter által kinevezett s hivatali esküt tett állami közeg, aki a polgári végrehajtások foganatosítására van hivatva, s akinek jövedelmét az egyes végrehajtási cselekményért megállapított díjak teszik. Bírósági végrehajtó lehet az a 24-ik életévét betöltött feddhetetlen jellemű magyar állampolgár, aki az előirt végrehajtói vizsgát jó sikerrel letette.” Eleinte minden bíróság mellett egy végrehajtó működött, de utóbb a végrehajtók önállósultak. Az 1914-es *Kolozsvári cím- és lakásjegyzék* már öt végrehajtót tüntet fel,¹⁶ közöttük Ligeti is. Kétségtelenül a gyorsan fejlődő városban a végrehajtó hamarosan jó módra tehetett szert.

Az első, 1899-re megjelent kolozsvári címjegyzékben Lichtenstein József végrehajtó már a Bel-Király utca 10. szám alatt lakik.¹⁷ Minthogy az 1901/2-es iskolai értesítőben a fiú neve Ligetiként szerepel, megállapíthatjuk, hogy 1899–1902 között történhetett a névmagyarosítás. A születési dátum eddig minden lexikonban és életrajzban hibásan szerepel. Egységesen február 19-et írnak március 19. helyett. A tévedés forrása minden valószínűség szerint az Osvát Kálmán 1928-as Erdélyi Lexikona, amelynek 170. lapján így kezdődik a szócikk: „Ligeti Ernő, író és hírlapíró * 1891. II. 19. Kolozsvárt.” Feltételezhetően sajtóhiba történt, a III-as számból elhagytak egy elemet. Maga Ligeti nem tartotta fontosnak a helyesbítést, s ezután mindenki átvette a hibás dátumot. A márciusi születést a „Kolozsvári Unitárius Kollégium Névkönyve”¹⁸ is évről évre megerősíti. Ugyancsak a Névkönyvekből (ma anyakönyvnek hívjuk) kitűnnek a további címváltozások is: 1904-től a Deák Ferenc utca 34. szám alatt laknak, majd 1906-ban költöznek a saját tulajdonú Szentegyház utca 39. szám alá.

Ezek a címváltozások tükrözik az apa anyagi helyzetének a fokozatos megszilárdulását. A Postakert utcának akkor még a keleti sora volt a páratlan számozású, s itt a 3. szám Bertha Mihály közismert kolozsvári épületszobrász tulajdonát képezte, a mai teológia-épülettel szomszédos ház lehetett (netán ide kell majd

¹⁶ *Kolozsvári cím- és lakásjegyzék 1914. évre.* Hivatalos adatok alapján összeállították: Pótor Dezső, Károli Gyula. Kolozsvár, 1914. 51.

¹⁷ *Kolozsvári cím- és lakjegyzék az 1899-ik évre.* I. évfolyam. Szerkesztette: Oláh László. [Kolozsvár, 1899.] 229.

¹⁸ Jelzete a Román Nemzeti Levéltár Kolozs megyei részlegén: Fond 164, Registre Matricole. (Az 1901–1902-re szóló kötet hiányzik.)

emléktáblát helyezni). Ez akkoriban még külvárosnak számított. A Bel-Király, később egyszerűen csak Király utcában már központi lakásuk volt, napjainkban újabb keletű épületek találhatók a telkeken. A Deák Ferenc utca már kifejezetten jó módra utal, épp az itteni ún. Kis-Bánffy-házzal szomszédos épületben béreltek lakást. A Szentegyház utcai ingatlan a századfordulón épülhetett, s igen tekintélyes, ma is jó állapotban lévő öttengelyes emeletes polgárház. Kapuja felett az emeleten bábkorlátos erkély található, az épület egyik szárnya hátra nyúlik az udvarba. Úgyhogy az épületben nem csak a család lakott, hanem bérlakások is voltak. A homlokzati földszintet csak újabban alakították át üzlethelyiséggé. Alighanem az idősebb Ligeti végrehajtás során jutott e ház tulajdonába.¹⁹

A városban csak az ortodox izraelita hitközségnek volt külön elemi iskolája, az ottani értesítőkből nem szerepel Lichtenstein Ernő neve. Az unitáriusok elemijének névsoraiban sem tűnik fel. Tény, hogy mind a nyolc gimnáziumi osztályt az Unitárius Kollégiumban végezte. Ez nem is különös, hiszen az unitáriusok aránylag kevesen lévén a városban szimpátiával fogadták be az izraelita vallásúakat, az osztályok diákjainak néha negyede, harmada neve mellett ott találjuk az „izr.” tájékoztatást. Az Unitárius Kollégium új, pompás Pákei Lajos tervezte kétemeletes Kossuth Lajos utcai épületét 1901 őszén avatták fel, s pont ekkor lett első gimnazista Ligeti. 1900-tól negyed századon át a nagy tekintélyű dr. Gál Kelemen német–latin–filozófia szakos tanár a kollégium igazgatója. A tanintézet ekkoriban virágkorát éli.²⁰ Mind az évenként kiadott tekintélyes méretű értesítők, mind pedig a levéltárban megőrzött kéziratos névkönyvek pontos tájékoztatást adnak az intézet működéséről, diákjai előrehaladásáról. A névkönyvekbe évről évre az osztályfőnök vezeti be a tanuló nevét, születési helyét és idejét, az édesapa nevét, lakhelyét, állását, lakcímét, majd az osztályzatok következnek, s a megjegyzés: „felsőbb osztályba léphet”.

Ligeti I. gimnazista korában egy 42 tanuló osztályba járt, 12-en voltak izraeliták. Osztályfőnöke, Kiss Ernő (1868–1931) magyar–klasszika filológia szakos tanár épp ekkor kerül a kollégiumba, kilépve a kegyesrendből, felvéve az unitárius vallást. Mint az Erdélyi Lapok szerkesztője tanulmányíróként is tekintélyre tett szert. Kiss öt éven át a vezeti a Ligeti osztályát, magyarra és latinra tanítja

¹⁹ Ez a Bethlen (ma Baba Novac) utca sarka előtti harmadik ház. Itt a házszámozások a múlt századfordulótól nem változtak. Pont a sarokházban (Szentegyház/Iuliu Maniu u. 43. sz.) bérelt lakást Ligeti a két világháború között, a Független Ujságot is ott szerkesztette.

²⁰ Részletesebben lásd: Gál Kelemen – Benczédi Gergely – Gaal György: *Fejezetek a Kolozsvári Unitárius Kollégium történetéből*. Kiadja az Erdélyi Unitárius Egyház, Kolozsvár, 2007. 182–274.

őket. A kis Ligeti elég közepes diáknak bizonyul, 2–3-as jegyei vannak, magaviselete is csak 2-es. A következő tanévekben azonban mind javul előmenetele, egyre több az 1-es jegy bizonyítványában. Az alsó négy gimnáziumi osztályban jelesebb tanárai Papp Domokos, a későbbi író-szerkesztő Gyallay Domokos, aki földrajzra tanítja, Kanyaró Ferenc és Kelemen Lajos a történelemtanára, az egyetemen is előadó Nyiredy Gézától természetrajzot tanulhat. V. osztályban – átmenetileg – dr. Barabás Ábel (1877–1915) német–magyar szakos az osztályfőnöke, s a továbbiakban hol németre, hol magyarra tanítja. Goethe- és Petőfi-rajongásával nagy hatást gyakorol rá, akárcsak a felső osztályok magyartanára, a költő Pálffy Márton (1873–1936), aki egyben a kollégiumi könyvtárőr is. Az utolsó két osztályban Hidegh Mihály (1865–1951) matematika tanár az osztályfőnöke, ami Ligeti számára nem lehetett előnyös, mert mindig számtanból volt a leggyengébb osztályzata. Meg kell említenünk, hogy mint neológ izraelitát dr. Eisler Mátyás főrabbi tanította vallásra, aki az egyetemen a sémi nyelvek magántanára, elismert hittudós volt.

A diákok rendszerint a VI–VII. osztálytól tűnnek ki irodalmi, önképzőköri tevékenységükkel. Ligeti a VI. osztályban a Kovácsi Antal alapból latin-tudásáért kap díjat. A VII.-ben válik a Kriza János Önképzőkör aktív tagjává. A kört ekkoriban Pálffy Márton tanár vezeti, elnöke Kiss Elek VIII. osztályos, a későbbi unitárius püspök. A nagymúltú kéziratos diákfolyóiratot, a Reményt Kopp Elemér szintén nyolcadikos (utóbb gyógyszerész-professzor) szerkeszti. Az önképzőkör több pályázatán díjat nyer. „Az új földesúr humora” és a „Hogyan írja le Petőfi a természetet” pályatételeket ő dolgozza ki legjobban. A „Kalotaszeg vagy Torockó népe” bemutatására kiírt versenyben az egyik díjat kapja. A Bulyovszkyné Szilágyi Lilla-alapból és a Kovácsi-alapból (latin-pályázat) is jutalmazták.

A VIII. osztályt 1908/1909-ben végzi. Ekkor az iskolának 352 nyilvános tanulója van, közülük 156 unitárius, 94 izraelita vallású. A 42 fős végzős osztályból is 12-en Mózes-hitűek. Az osztálytársak közül később a színműíró Indig Ottó, a klasszika-filológus Módi Mihály, valamint az orvos Stern Vilmos váltak ismeretebbé. Ligeti jegyei e tanévben így alakultak: vallás 1, magyar 1, latin 1, görög 1, német 2, történelem 1, fizika 2, matematika 3, bölcsészet 3, testnevelés 3, magaviselet 1. Két rendkívüli tárgyra iratkozott be: angol és gyorsírás. Az érettségén magyarból a következő tételt kellett kidolgozni: „Mit köszönhet a magyar irodalom »a magyarság fellegvárának« (A történelmi Erdély szerepe és különválásának jelentősége a magyar irodalomban)”. Bizonyára ezzel megbirkózott, de a többi tantárgy esetében kevésbé volt sikeres. Sem a jelesen, sem a jól érettek közé nem került, az egyszerűen „érett” minősítést kapta. A Kriza Önképzőkörben már több sikert könyvelhetett el. A tisztikarba ugyan nem választották be. Felol-

vasásaiért viszont jegyzőkönyvi dicséretet kapott, sikeresen vett részt a „Helyes-e a »Holnap« költői társaság iránya vagy sem” vitában. A Bulyovszkyné-díjat a Reményben megjelent legjobb verssel (*Vágy*) nyerte el, az „Arany mint műkritikus” pályatétel kidolgozásáért a Remény-alapból jutalmazták. Ezeken kívül még három alapból kapott díjat.

Ligeti Ernő maga is szépen emlékezik meg egykori tanáraitól, az önképzőköréről az *Elsüllyedt világban*. Török Vilma minden adatát innen merítette. Most, hogy az emlékiratot Marosi Ildikó kötetben közölte, könnyen összevethető az író vélekedése az adatokkal. Pálffi Mártonról így ír: „A gimnázium könyvtárát Pálffi Márton igazgatta, egyik legkedvesebb tanárunk. A magyar irodalmat is ő tanította, és válogatás nélkül azt a könyvet adta ki nekem, amelyre éppen szemet vettem”.²¹ A legnagyobb hatással azonban Barabás Ábel volt rá, egész kis nekrológot ír róla: „Tanáraink közül talán Barabás Ábelre emlékezem vissza a legnagyobb rajongással. Németre tanított bennünket. [...] Németül persze nem tanultunk meg a gimnáziumban, de ennek nem Barabás Ábel volt az oka, hanem az akkori általános nyelvtanítási rendszer. Barabás viszont gyönyörűen beszélt nekünk Goethéről, Schillerről, ünnepnap volt számunkra, amikor félretette a leckét, kiállt a padok elé, vagy nekitámaszkodott az asztalnak, és beszélt. Barabás Ábel minden dolga személyes ügy volt a szemünkben. [...] Könyveket is írt, amelyekre büszkék voltunk. Mai szemmel nézve sok kalandos gondolatsort vetett papírra, amelyek akkor zseniálisnak tűntek fel előttünk. [...] Mellesleg kimutatta, hogy Petőfi »Felhők« című rapszodikus és töredékes verssorozata tulajdonképpen egy öt felvonásos szomorújáték szilánkjai, amelyeket ő túl okosan összeillesztett felvonásról felvonásra. Meltzl-tanítvány – mondották róla –, az is olyan bogaras, az is olyan originális. Valamennyien biztosra vettük, hogy Barabás nem sokáig lesz nálunk. Elragadja őt az egyetem. Neki ott a helye. Meltzl Hugó, a sok szeszélyű professzor már öreg. Barabás kerül a helyébe. Az egyetem helyett azonban egészen fiatalon a halál ragadta el tőlünk”.²² Szeretettel ír még Kelemen Lajosról, s különös tisztelettel az igazgatóról, Gál Kelemenről. „Magunk között, idehaza rekedt »véndiákok« gyakran emlegetjük igazgatónkat, Gál Kelemen. Valami hűvös fal ereszkedett közte és közöttünk, de rendkívül nagyra becsültük. Filozófiai propedeutikára tanított. Józan okos fej volt, kissé gunyoros. [...] Gál Kelemen vezette a vasárnapi oráció-gyakorlatokat is. Azt hiszem, ez egészen sajátos unitárius kollégiumbeli intézmény volt. A vasárnap délelőtti istentisztelet után jöttünk össze a tornateremben. Minden nyolcadikosnak önálló beszédet

²¹ Marosi Ildikó: *Kis\Ligeti\Könyv* 36.

²² Uo. 37.

kellett tartani szabadon választott témáról. Emlékszem, Jókairól beszéltem. Az akkor még Berde Mózes, Bölöni Farkas Sándor, Arany és Petőfi után modern téma számba ment. Ennek az oráció-gyakorlatnak az volt a célja, hogy az ékes-szólás elemeivel ismertessen meg bennünket, és már az iskolában leküzdesse velünk az életben oly sok bajt okozó lelki gátlást: a lámpalázat. Gál Kelemen vállára vetett télikabátban hallgatta végig ebbeli kísérleteinket, és amikor a végén véleményyt mondott, valamennyien elcsodálkoztunk, hogyan is tudott minden elképzelhető témáról a legnagyobb beavatottsággal, a legszilárdabb mondatfűzésekkel ex abrupto beszélni.²³

Szerencsénkre a kéziratos Reménynek is fennmaradtak azok az évfolyamai, amelyeket Ligeti diákoskodása idején állítottak össze.²⁴ Sem az 1905/1906-os, sem pedig az 1906/1907-es tanév 199, illetve 192 lapos köteteiben nem találunk Ligeti nevére. Az 1907/1908-as kötetet Kopp Elemér, majd a 13. számtól Káhána Herman szerkeszti. A munkatársak közt feltűnik Ligeti Ernő neve is. Erre az évre 24 számot állítanak össze, ezek együtt 214 lapot tesznek ki. Ligeti két írással szerepel. Az egyik egy Kiss József-cikk (működésének 40. évfordulóján). A december 18. és február 5. között részletekben bemásolt írás egy dagályos bevezető után elmeséli Kiss életrajzát. Nem véletlenül választotta e témát, hiszen valamennyire át kellett már ekkor is éreznie a zsidó-magyar sors terhét. Ilyeneket vet papírra: „Barátai nincsenek a 8–9 éves gyermeknek, a paraszt gyermekek nem nagyon szeretnek játszani zsidó gyerekekkel.” A református pap tanítja az elemi tudományokra: „Otthon pedig a tűz parázsa mellé ültetve mesélt az apa kis fiának Makali harcáról, Józsué diadalairól, hogy miként omlott le a magas Cion vára és mikor veszett el Izrael népe.” Utal arra is, hogy Kisst gyakran megvádolták: nem magyar, ez nem az ő hazája. Kiss verseivel mutatja be ennek cáfolatát. A március 15-i ünnepi számban verse jelenik meg *Az életből ellesve* címmel. Az érzelmes ballada egy éhező gyermekét csitító koldusasszonyról szól, aki mellett a gázlángtól megvilágított városi utcán közömbösen haladnak el az emberek.

Az 1908/1909-es Remény-évfolyam 22 számból áll és 172 lapos. December 2-ig Kelemen Miklós, azután, a 7. számtól Dengyel Lajos a főszerkesztő, mindketten nyolcadikosok, akárcsak Ligeti, aki a 2. számtól szerepel a munkatársak

²³ Uo. 39–40.

²⁴ Az Akadémiai Könyvtár kolozsvári fiókjánál a Ms.U. 1298 jelzet alatt található az 1907-ig, a Ms.U. 1326 alatt az 1907–1910 közötti kötetek. Részletesebben a Reményről: Gaal György: *Barátság láncai (1829–1982)*. Utunk 1982. jún. 4. 23. sz. Kötetben: Gaal György: *Múzsák és erények jegyében*. Kiadja az Unitárius Egyház, Kolozsvár, 2001. 108–117.

közt. Hagyomány szerint elsősorban a végzős osztály diákjai írják tele a számokat. Ligeti is szorgalmasan dolgozik. Két tárca-cikkének egy-egy leánynevén a címe. A *Mártha* (2. és 3. sz.) balladaszerű történet, prózavers egy fekete lányról és két szerelméről. *Ninette* (14, 15, 16. sz.) az operaház legelragadóbb fiatal művésznője, akiért egyik rajongója öngyilkos lesz. Szintén tárcába kerül egy esszéje: *Shakespeare* [!], *Ibsen*, *Bernstein* (9, 10, 11. sz.), ebben a három színpadi szerzőt veti össze. „Bernsteint jobban szeretjük” – állapítja meg. Az október 6-i díszszámában egy elképzelt őszi temetői jelenetben előtűnnek a vértanúk szellemei, s elhatározzák, hogy megnézik honuk állapotát, s persze megállapítják, hogy mindaz, amiért harcoltak, még nem valósult meg. Az ötlet nem eredeti, de még sem a szokásos történelmi lecke-felmondás vagy hazafias ömlengés. Két hosszabb tanulmányát közölték. Az egyik *A magyar zene története* (4., 5., 6., 7. sz.), mely a XVI. századtól a XX. századig mutatja be a szerzőket, stílusokat. Ligeti nem csak rajongója volt a zenének, később a konzervatóriumba is beiratkozott, művészi szinten zongorázott. A másik tanulmány *Heine költészetét* jellemzi (17., 18., 19., 20. sz.), s belefoglalja négy dal-fordítását. Íme, egyik:

Trombitálnak, furulyálnak,
 Pengetik a hárfát,
 Ott lejt az én szerelmem
 Menyasszonyi táncát.

Ez aztán a zenebona!
 Harsonákat fújnak,
 Odafenn a jó angyalok
 Zokogásba fúlnak.

Nem csak Heinet, hanem Horatiust is fordít, *A rómaiakhoz* című epodoszt (11. sz.). Mindkét „eredeti” verse vallomásszerű. A *Skepsis* öt szakaszban az élet értelmét kutatja, a *Vágy*, mely az *Értesítő* szerint kiérdemelte a Remény-évfolyamban megjelent legjobb vers minősítést, szonett és ars poetica. Így indul:

Dalt szeretnék, melyben lelkemet kisírnám,
 Dalt szeretnék, csodást, szüzet, hófehéret,
 Mámorosat, izzót, mely miként a lótosz
 Csókot dob az égnek.

Az évfolyamban ezek szerint Ligetitől 3 esszé-tanulmány, 2 elbeszélés, 2 vers, valamint Horatius- és Heine-fordítások jelentek meg.

Az *Elsüllyedt világban* is pár szóban megemlékezik a Reményről: „Ösztönzés, hogy írók is legyünk, ne csak olvasók, osztályomból egyedül csak bennem

motoszkált. Szerkesztettem a Remény című kézzel írt folyóiratot, ahol gyarló verseimet és még gyarlóbb Heine-fordításaimat helyeztem el.”²⁵

Összegezve, majdnem olyan szép, elismerő sorokat írt Ligeti iskolájáról, mint Ady a zilahi kollégiumról: „Késői fővel szeretnék vallomást tenni a tanoda mellett. Itt minden jó volt, mindenkire csak barátsággal tudok visszaemlékezni. Ez az iskola egyforma igazságot osztott mindenkinek és nagyban segítségemre volt, hogy az lehessen, ami akartam lenni. Ez az iskola örök kötőerő, amely megtartott az ifjú világnézeti sodródások idején is a legőszintébb magyar közösségben. Megjelölte számunkra azt az utat, amelyről nem lehet letérni. És megjelölte – legalább az én számomra – az irodalmi törekvéseknek is azt az útját amelyhez sok elkalandozás ellenére is hű maradtam.”²⁶

Az iskolai éveket elég pontosan tükrözik az Unitárius Kollégium értesítői, diákfolyóirata. Ligeti egyetemi éveiről már nehezebb tiszta képet kialakítani. Ő maga azt írja, hogy lírai költő és melleleg latin–görög szakos tanár akart lenni, de szülei rábeszéltek, hogy egyszer szerezzon jogi diplomát. „A jogi szakra iratkoztam be, kettős előnye volt: sokat lehetett »lógni«, és így jutott szabad idő kis pénzkeresésre is.”²⁷ A jogtanárok közül csak Óvári Kelemen jogtörténeti és Farkas Lajos római jogi előadásait említi elismeréssel, ezeket I. éves korában hallgatta. Utal rá, hogy a legszorgalmasabb diákok Somló Bódog jogbölcseleti szemináriumába is eljártak.²⁸

A kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem Almanachja²⁹ évről évre közli az előző tanévre beiratkozott diákok karonkénti névsorát. E kötetekből kitűnik, hogy Ligeti 1909/1910-ben és a következő két tanévben is mindkét félévre be volt iratkozva, 1912/1913-ban viszont csak az I. félévénél szerepel. Tehát három és fél évig volt az egyetem polgára. Az nem derül ki, hogy letette-e az első és a második alapvizsgát, illetve az államtudományi vagy a jogtudományi államvizsgát. Az *Elsüllyedt világban* először úgy nyilatkozik, hogy „egyetemet is végeztem, doktorrá is avattak”³⁰, majd az utolsó folytatásban elmondja, hogy Nagyváradon újságíróként megkérte egy leány kezét, de az ügyvéd-családnak nem imponált a foglalkozása, s ekkor elhatározta, hogy leteszi mind a három szigorlatot, s egy év múlva ügyvédként jelentkezik a családnál. „A diplomát azonban

²⁵ Marosi Ildikó: *Kis\Ligeti\Könyv* 36.

²⁶ Uo. 40.

²⁷ Uo. 42.

²⁸ Uo. 43.

²⁹ A kolozsvári M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem Almanachja és Tanrendje az MCMIX–X. tanév I–II. felére és a következő kötetek 1913–1914-ig.

³⁰ Marosi Ildikó: *Kis\Ligeti\Könyv* 40.

nem sikerült megszerezni, egy tárgyból elváltak, és az avatás is elmaradt³¹ – vallja. Ezt az egyetem rektori beszámoló beszédeinek függelékében közölt doktortorá avatottak névjegyzéke is megerősíti: 1913–1916 között nem szerepel Ligeti neve a jegyzékeken.³²

Az irodalmi tervei azonban kezdtek megvalósulni. 1909-ben megjelent a *Közös úton* című antológia³³, melyet a nagyváradi Holnap-kötetek mintájára állítottak össze Kolozsvárt. Ligeti négy verssel szerepel benne. 1913-ban már saját kötettel büszkélkedhetik: *Magányosan ezer tavasz közt*.³⁴ Tóth Árpád és Ady Endre ír róla a Nyugatban.³⁵ S ha nem is egyöntetű a dicséret, de tehetséget látnak benne. A világháború megpróbáltatásai, élményei majd a kisebbségi lét avatják őt igazán íróvá.³⁶

³¹ Uo. 117.

³² Vö. Acta Universitatis Litterarum Regiae Hungaricae Francisco-Iosephinae Kolozsváriensis anni MCMXII–XII. és a következő kötetek 1915–1916-ig.

³³ *Közös úton*. Versek. A füzetet Orbók Attila állította össze. Kolozsvárt, 1909. Fabritius Erik és Társa Könyvkereskedésének bizománya. Szövetség-Könyvnyomda. Kolozsvár, Mátyás Király tér 12. 45 p.

³⁴ *Magányosan ezer tavasz közt*. Versek. Sonnenfeld nyomda, Nagyvárad, 1913. 104 p.

³⁵ Tóth Árpád: *Két verskötetről*. Nyugat VII. évf. (1914) 725.; Ady Endre: *Hajh, mennyi költő*. Uo. 795–796.

³⁶ Írói pályafutásáról: Gaal György: „*Én jót akartam*”. Ligeti Ernő pályaképe születése 120. évfordulóján. Korunk, XXII. évf. (2011) 11. sz. 91–104.